

Рівненський державний гуманітарний університет

**КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ
НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ:
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА**

Колективна монографія

Рівне – 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1 КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МОВИ ТА ЧИТАННЯ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	7
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	34
2.1. Сутність поняття «комунікативні вміння»	34
2.2. Формування вмінь взаємодіяти усно	37
2.3. Застосування ситуаційних вправ на уроці української мови для формування вмінь взаємодіяти усно	56
2.4. Формування вмінь працювати з текстом на уроці української мови	66
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	88
3.1. Формування фонетико-орфоепічної компетентності	88
3.2. Формування орфографічних умінь і навичок за умов диференційованого навчання	114
3.3. Формування лексичної компетентності	133
3.4. Формування граматичної компетентності	157
РОЗДІЛ 4 ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	229
4.1. Відмінність та суть понять «культура мови» й «культура мовлення»	229
4.2. Мовна норма й мовленнєва помилка як базові поняття унормованої літературної мови	233
4.3. Ознайомлення учнів з типовими порушеннями нормативного мовлення	240
4.4. Комплекс тренувальних вправ з формування правильного мовлення (на матеріалі вивчення розділу «Прикметник»)	245
4.5. Формування стилістичної компетентності	260
4.6. Мова вчителя як засіб розвитку мовлення учнів	297

РОЗДІЛ 5	РЕАЛІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	318
5.1.	Літературна компетентність учня початкової школи	318
5.2.	Читацька компетенція	321
5.3.	Бібліотечно-бібліографічна компетенція	329
5.4.	Літературознавча компетенція	336
5.5.	Особистісно-діяльнісна компетенція	344
РОЗДІЛ 6	РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАКТИКИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	351
6.1.	Інтеграція змісту освіти як основа одного з різновидів нестандартного уроку	351
6.2.	Проблема інтеграції змісту навчання в практиці роботи вчителів початкової школи	357
6.3.	Дидактичні особливості інтегрованих уроків	364
6.4.	Підготовка до інтегрованого уроку та методика його проведення	371
6.5.	Формування мовних знань і мовленнєвих умінь на матеріалі краєзнавчого змісту	383
6.6.	Застосування ситуаційних вправ на уроці образотворчого мистецтва	393
6.7.	Практика інтегрованого навчання в початковій школі та ЗВО	404
ПІСЛЯМОВА		417

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Сутність поняття «комунікативні вміння»

Проблема формування комунікативних умінь – одна з актуальних у сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці. Її актуальність обумовлена соціальними причинами, потребою суспільства в людях, які вміють висловлювати шанобливе, толерантне ставлення до співрозмовника в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії, здатних до продуктивної діяльності та самореалізації в умовах сучасної комунікації, запобігання та результативного вирішення різного роду конфліктів.

Для виявлення сутності комунікативних умінь необхідно проаналізувати такі поняття, як: «вміння», «комунікація» і «комунікативні вміння».

У психології питання, пов'язані з вміннями та навичками, досліджуються у розділі теорії діяльності. К. Матвеева вказує, що автори В. Безрукова, Г. Коджаспірова та ін. трактують поняття «умінь і навичок» передусім як дії, доведені до автоматизму, коли спосіб їх виконання не контролюється свідомістю. Інші, наприклад І. Лернер, З. Решетова, С. Рубінштейн, стверджують, що процеси, які відбуваються за рахунок навичок, «майже не контролюються свідомістю», тобто певною мірою свідомість або, скоріше, якесь проміжне утворення між свідомістю і підсвідомістю, подібні процеси частково контролює. Втім, це суто психологічні і психо-фізіологічні проблеми, які й сьогодні залишаються невирішеними. Обидва розглянутих підходи до визначення понять «уміння» і «навички» мають психологічний характер [18].

Ми поділяємо думку вчених В. Лозової, Г. Троцько, Т. Стефановської, які вважають, що навички, це – «сталі способи діяльності учнів, автоматизовані вміння» [16]. Отож, під навичками розуміються вже не дії, а відпрацьовані вміння. Загалом формування умінь відбувається в процесі вправ, які виконуються або за вказівкою вчителя, або самостійно, під впливом певних

зовнішніх обставин. Подібний підхід до визначення понять «умінь» і «навичок», на відміну від попередніх, носить методичний характер.

Діяльнісний підхід в освіті – це спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості.

На основі аналізу наукової літератури, в якій визначено сутність поняття «компетентність» та описано компетентності в освітніх системах зарубіжних країн, а також постанов Міжнародної комісії Ради Європи та ОЕСР Т. Яценко робить висновок, що *компетентність* – це інтегрований результат освіти, який передбачає: використання *знань* у власній діяльності, а не інформацію про неї; *уміння* використовувати ці знання у конкретній ситуації шляхом інтеграції з іншими компетентностями, але не шляхом автоматизації та перетворення на навичку; *діяльність*, тобто розуміння, яким способом можна здобути знання, але на відміну від навички є усвідомленою; *цінності, критичне мислення*, тобто адекватне оцінювання себе та важливості конкретних знань для власної діяльності [30].

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами [21, с. 16]. Реалізацією змістової лінії «Взаємодіємо усно» визначаються предметні вміння, що співвідносяться з наскрізними, а саме: сприймати усну інформацію; розуміти діалогічне і монологічне мовлення; аналізувати почуте; визначати тему і мету почутої інформації; вибирати необхідну інформацію з почутого; оцінювати усну інформацію; виражати власну думку щодо змісту прослуханого; практично оволодівати діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування; створювати усні монологічні висловлювання; використовувати виражальні засоби мови [25, с. 245].

Формування зазначених умінь відбувається під час оволодіння учнями процесом комунікації. У широкому розумінні комунікація – це спілкування

особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації [2, с. 329].

Мова є універсальним засобом спілкування, а отже, навчанням мови передбачаються знання мовних одиниць і вміння використовувати їх у процесі мовленнєвого спілкування. За комунікативно орієнтованого навчання вивчення мови розуміється не як сукупність правил і відомостей про систему мовних категорій, а як механізм, що забезпечує спілкування, в межах комунікативного підходу граматичні явища вивчаються і засвоюються як засоби відображення певних думок, комунікативних намірів [27, с. 17–20].

На думку В. Тищенка, «комунікативні вміння – це вміння правильно, грамотно і доступно пояснювати свої думки і адекватно сприймати інформацію від співрозмовника» [26, с. 28]. А. Максимова [17] вважає, що комунікативні вміння – це здатність учнів правильно будувати свою поведінку, управляти нею відповідно до завдань спілкування.

Комунікативні вміння – це вміння, за допомогою яких можна встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми на основі внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування [17, с. 30]. Принциповий підхід до вирішення проблеми розвитку комунікативних умінь, формування комунікативної компетентності описаний в роботах Л. Виготського [5], який розглядав спілкування як основну умову особистісного розвитку і виховання дітей.

Відштовхуючись від концепції Л. Виготського, можна стверджувати, що формування комунікативних умінь учнів є одним із пріоритетних завдань школи, оскільки результативність і якість процесу спілкування більшою мірою залежить від рівня комунікативних умінь суб'єктів спілкування [5, с. 13].

Нам імпонує точка зору О. Сомкової: комунікативні вміння полягають в умінні спілкуватися і за допомогою спілкування вирішувати ігрові, пізнавальні та творчі завдання [24, с. 144]. О. Сомкова [24] виділила такі компоненти комунікативних умінь: 1) слухати співрозмовника і правильно розуміти його думку, формулювати у відповіді своє судження (мовні та мовленнєві вміння);

2) доречно використовувати міміку, жести, пози, уміння розуміти емоції співрозмовника (невербальні вміння); 3) застосовувати правила мовного етикету; будувати стосунки з людьми, знаходити певний підхід до конкретної людини.

Під комунікативним умінням А. Максимова [17] і А. Мудрик [19] розуміють вміння, які спрямовані на: 1) вибудовування правильної лінії своєї поведінки; 2) орієнтацію на співрозмовника: вміння вибрати потрібну інтонацію, жести, співпереживати співрозмовнику, уявити себе на його місці; передбачати реакцію співрозмовника; вибирати правильний спосіб звертання.

Узагальнивши всі визначення в науковій літературі, під комунікативними ми розуміємо такі вміння: 1) передавати свої думки в усному і письмовому висловлюванні точно, без спотворення (будувати діалогічне висловлювання з дотриманням умов спілкування; створювати монологічне висловлювання з дотриманням умов спілкування); 2) формувати власні висловлювання з використанням засвоєного мовного матеріалу в певних стилях та жанрах мовлення; 3) використовувати формули мовленнєвого етикету, звертань у побудові висловлювання; 4) слухати співрозмовника, розуміти сутність почутого і ставити запитання до почутого; здійснювати інформаційний обмін, взаємовплив.

Отже, спілкування – це багатоплановий процес, необхідний для організації контактів між людьми в ході спільної діяльності. В процесі спілкування його учасники обмінюються думками, намірами, ідеями, переживаннями. Комунікативні вміння є одними з найважливіших умінь сучасної особистості. Від рівня сформованості комунікативних умінь залежить якість спілкування, яка є умовою особистісного розвитку і виховання дитини.

2.2. Формування вмінь взаємодіяти усно

Формування – це процес надання форми будь-чому; в широкому сенсі під формуванням розуміють процес, в якому надається стійкість, закінченість, певний тип будь-чому або щось створюється, організовується, складається або